

IRÁNYTŰ INTÉZET

A szocialista vállalatok újraéledése a harmadik Orbán-kormány alatt

A klasszikus szocialista vállalat

A klasszikus szocialista vállalat egy olyan vállalati forma, ahol a cél nem a profit növelése, hanem a piachelyettesítő állam által meghatározott szükséglet kielégítése. Méretüket tekintve döntően nagyvállalatok, tehát 1000 főnél több foglalkoztatottat alkalmaznak. A szocialista vállalatok jogilag nem önálló szervezetek, sokkal inkább kívülről vezérelt termelőegységek, ahol a termelési kérdésekben a vállalaton kívüli felettes hatóság dönt. A vállalatok helyzetét nem a piac határozza meg, hanem a bürokratikus hatalom. A nyereséges vállalatoktól elvon az állam, és ebből fedezi a veszteséges vállalatok költségeit. A szocialista nagyvállalatok válságjelei: a nagy méretstruktúrából fakadó problémák, a termelékenység és a teljesítmények visszaesése, az eladósodottság növekedése. Ekkor jellemzően a méretarányok csökkentése felé tolódnak el a vállalatok, megkezdődik a trösztök szétbomlása, a sorozatos kiválások, gyárak, gyáregységek leválása.

Kornai János munkája nyomán rendelkezünk olyan ismeretekkel, amelyekkel működési sajátosságaik alapján viszonylagos biztonsággal azonosíthatjuk a fentebb leírt szocialista vállalatokat.

1. Puha vagy nem effektív költségvetési korlát: a szocialista gazdaságokra jellemző. Nincs korlátja a felhasználható pénz mennyiségének, ugyanis a finanszírozásról nem gazdasági, hanem politikai és emberi tényezők döntenek. Mivel a vállalatok helyzetét nem a piac, hanem a felettes bürokratikus hatalom határozza meg, így a vállalatok vezetői, ha akarnak, akkor se tudnak piaci alapon, költséghatékonyan működni, egyszerűen azért, mert nem jutnak hozzá a piac által közvetített információkhoz. Ebben a struktúrában jellemzően sok az állami támogatás, a kamatmentes hitel, az adókedvezmény, a haladék.
2. Erőforrás korlátos gazdaság: ugyancsak a szocialista országokra jellemző. A szocialista termelővállalat az inputmaximumig termel, de működési sajátosságai miatt nincs hatékony felhasználás, így nincs elég erőforrás sem.
A gazdaság ilyenkor nem ütközik bele a keresletkorlátba, azaz a piacnak még lenne felvevőképessége, de az nem realizálódik a szocialista működés természete miatt.
3. A szocialista gazdaságban állandó termelési hajsza van, ugyanis a folyamatos hiány miatt állandóan termelési kényszer jelentkezik. Ez folyamatos mennyiségi expanzióhoz vezet. A vállalat egyre több inputot használ fel hatékonytalanul, hisz a felhalmozás az elsődleges a fogyasztás rovására. Ezt ráadásul egy erősen bürokratikus, újraelosztó rendszerrel valósítja meg a piac kizárásával.

Egy régi szocialista történet – az egészségügy

Ezek a jellemzők kiválóan illenek egy régről itt maradt szocialista „vállalatra”, az egészségügyre. Halottakról jót vagy semmit, így csak röviden jellemezzük ezt a szektort:

Az egészségügy működési modellje alapján egy klasszikus szocialista nagyvállalat, annak beépített működésképtelenségével együtt. Igazi állatorvosi ló, az összes fent említett jellemző igaz rá. Az egészségügyben nincs verseny, a fő cél az állam által meghatározott szükséglet kielégítése. Önállósággal nem rendelkezik, az egyes termelőegységek (kórházak) erős külső bürokratikus kontroll alatt állnak. A teljesítmény folyamatosan csökken, az eladósodottság újratermelődik. Ezeket az adósságokat a költségvetés időről időre magára vállalja, ami puha költségvetési korlátot teremt és az egyes intézményeket továbbra sem ösztönzi teljesítményre. Mivel gyenge a hatékonyság, így az egészségügy az erőforrás-maximumának megfelelően működik, nem a piaci felvevőképesség maximumáig. Igaz rá a termelési hajsza is, azaz a folyamatos kínálathiány miatt a bürokratikus kontroll folyamatosan a teljesítmény fokozására kényszeríti a vállalatot, ami csak az inputok még gyorsabb kimerüléséhez vezetnek (lásd orvos elvándorlás). A betegek érdekeit nem szolgálja, hisz az egészségügy működésének az elsődleges célja nem ez, hanem az állami szükséglet kielégítése, azaz a szokásos működés látszatának fenntartása. Ennek vége jól ismert: a kimerüléssel párhuzamosan a vállalat egyre gyorsuló eladósodása, a termelés krónikus és egyre mélyülő zavarai, majd az összeomlás előtt az önálló működésre alkalmas egységek leválása.

Egy újabb sztori – a KLIK

De ez már régi történet. Újabb történet viszont egy másik szocialista mamut, a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ, azaz a KLIK. A 120 ezer embert foglalkoztató óriás maga a bürokratikus kontroll fogalma. A gyenge hatékonyságú működés klasszikus elfedése látható a szervezetnél az ilyen-olyan pótcselekvésekben: a túlburjánzott papírmunka, az újabb és újabb statisztikai mutatók kiagyaltása, a tananyag folyamatos bővítése, újabb és újabb tankönyvek kiadása. A KLIK esetében az erőforrás maximumig történő működés látványos. A szülők, diákok és a tanárok igényei nem jelennek meg hangsúlyosan, a működés a felettes hatóságok által biztosított inputok kimerüléséig tart. Ez egyúttal előrevetíti a puha költségvetési korlát kialakulását, annak jellemzőivel: állami támogatásokkal, fizetési haladékokkal, az eladósodottság növekedésével. A KLIK néhány év alatt eljutott odáig, ameddig a klasszikus szocialista vállalatoknak évtizedek kellettek: az eladósodott szervezet már nem fizeti rendszeren a fűtésszámlát sem és az önálló működésre képes „gyáregységek” (iskolák), leválása is megkezdődött. Az oktatás színvonala a nemzetközi tesztek szerint folyamatosan romlik, a bürokratikus hatalom pedig erre kapkodással és mennyiségi hajszával reagál. A Nemzeti Alaptanterv folyamatos változtatása, a diákok és tanárok túlterhelése csak azt a célt szolgálja, hogy

a KLIK mutassa a felettes hatóság számára, hogy érdemi munkát végez, ezzel biztosítva a további működéséhez szükséges állami támogatást.

Most van csak zsendülőben népünk tavasza- a Nemzeti Idegenforgalmi Ügynökség

A legújabb hírek szerint folytatódik a szocialista óriások szervezése, mégpedig a turizmus központosításával. A Miniszterelnöki Kabinetiroda készülő előterjesztése létrehozná a Nemzeti Idegenforgalmi Ügynökséget. Az Ügynökség célja a „a turizmussal kapcsolatos állami feladatok átszervezése, bővítése, a teljes idegenforgalmi ág lefedése”. A GDP 9%-át adó szektor központosításával állami kézbe kerülne az üzleti turizmus szervezése (Nemzeti Kongresszusi Iroda), a turisztikai rendezvények szervezése és koordinálása (Nemzeti Rendezvénykoordinációs Központ), ezen belül a kulturális, a lakossági és a sportrendezvények szervezése. Emellett a kiemelt turisztikai központokban a fejlesztésért és a marketingstratégia kialakításáért felelne a Nemzeti Turizmusfejlesztési Iroda, melynek feladata lenne továbbá a vidéki régiók „turisztikai vonzerejének termékké alakítása, piacra juttatása, a minőségi színvonal emelése”. A fővárosi turizmus államosításáért felelne a Budapesti Turizmusfejlesztési Szervezet, mely olyan mértékű központosítást valósítana meg, hogy még az egyes városnéző turistabuszok is hozzá tartoznának. A természeti és kulturális értékeket államosítaná a Természeti és Kulturális Örökségvédelmi Iroda, mely például a gyógyfürdőkért vagy a gasztroturizmusért „felel”.

Az újonnan felálló ügynökség a fentiekől részben eltérő szocialista modellt képvisel, melyben a klasszikus szocialista elemek keverednek a haveri kapitalizmus jegyeivel. Ugyanis míg a fővárosi, régiós és országos termelési szintekről egy bürokratikus hatóság dönt majd, addig az operatív működést minden bizonnyal az Ügynökséggel szerződő vállalatok biztosítják majd: rendezvényszervezők, személy- és vagyonvédelmiek, borászok és rengeteg más szakma képviselői. Ahogy az elmúlt években megszokhattuk: haveri alapon. A puha költségvetési korlát szinte garantált, alacsony hatékonyságú működés esetén ugyanis az Ügynökség csődje túlzottan nagy politikai áldozatokkal járna ahhoz, hogy effektív költségvetési korlátot engedhessen meg az állam. A verseny kiiktatásával a piaci ár által közvetített információ is elveszik, ami a központi tervező állam számára lehetetlenné teszi a hatékony működést. Ezt a bajt tetézi, ha az Ügynökség az egyes cégekkel való szerződés-kötéskor nem gazdasági, hanem politikai és emberi tényezők alapján dönt, ebben az esetben ugyanis az alsóbb szinteken is megjelennek ezek a jellemzők, még akkor is, ha a piaci verseny nem záródik ki teljes mértékben.

A szocialista működési modell jelei fedezhetők fel a fentiek mellett az április elsején elinduló Nemzeti Hulladékgazdálkodási Koordináló és Vagyonkezelő Zrt. működésénél is. Ennek a sémának a terjedése elsősorban nem azért aggasztó, mert a jelenlegi kormány csinálja, nem azért, mert nem biztosít egyenlő versenyfeltételeket mindenki számára, még csak nem is azért, mert a

döntéshozók családjait és ismerősi körét hozza helyzetbe, hanem mert bizonyítottan működésképtelen, hosszú távon fenntarthatatlan működési formáról van szó. Minél inkább elterjed ez a fajta működés, annál nagyobb bukáshoz vezet majd az inputmaximumok elérése és a tartalékok kimerülése után. Pedig, ha megvalósul a Nemzeti Idegenforgalmi Ügynökség, azzal már az ötödét lefedné le a magyar gazdaságnak három szocialista mamut. Az oktatási kiadások ugyanis a GDP 4%-át teszik ki, az egészségügy 7%-át, míg a turizmus – ahogy már fentebb említettük – 9%-át teszi ki magyar bruttó hazai terméknek.